

Įgalinimo samprata ir veiksniai socialinio darbo metodų perspektyvoje

MILDA VENCLOVIENĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Socialinės gerovės institutas, A. Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
El. paštas milda.vencloviene@gmail.com

Straipsnyje pateikiamos įgalinimo sampratos ištakos, įgalinimo samprata edukologijoje, socialiniame darbe, aptariami įgalinimo veiksniai bei analizuojami įgalinimo ypatumai įvairių socialinio darbo metodų kontekste.

Raktažodžiai: įgalinimas, įgalinimo veiksniai, socialinio darbo metodai

---

IVADAS

Šiandien įgalinimo tema diskutuojama daugelyje mokslo sričių (filosofijoje, politologijoje, edukologijoje, psichologijoje, sociologijoje, socialiniame darbe, vadyboje ir kt.), plačiai vedami moksliniai diskursai įvairiais aspektais, leidžiantys kuo giliau ir prasmingiau suprasti įgalinimo reiškinių mokslinį aktualumą bei praktinį svarbumą. Pasaulyje įgalinimo tema diskutuoja bei atlieka mokslinius tyrimus D. D. Perkinsas, M. Zimmermanas, L. C. Johnsonas ir kiti. P. Freire'as jau yra tapęs ne tik pedagogikos klasiku. Lietuvoje žymūs mokslininkai, nagrinėjantys įgalinimo temą įvairiais socialiniais aspektais, – I. Dirgelienė, L. Žalimienė, S. Girdzijauskienė, L. Gvaldaitė, B. Švedaitė, D. Petružytė, D. Gerulaitis, B. Gudinaičius, M. Jurevičienė, J. Ruškus, D. Dvarionas, N. Mažeikienė, R. Naujanienė, J. Vizgirdaitė, D. Lipinskienė ir kt.

Mokslininkų teigimu, be įgalinimo idėjos ir įgalinančių metodų taikymo beveik neįsivaizduojama moderni gerovės valstybė, ypač svarbus tampa socialinių darbuotojų pasirengimas taikyti įgalinančiuosius metodus, įsisaugoti šiems metodams būdingas vertybines nuostatas ir lemiančius veiksniai. Tobulinant socialinio darbo profesiją aktualinama **įgalinimo koncepcija** ir jos praktinis taikymas (Gvaldaitės, Švedaitės 2005). Įgalinimo paradigma suteikia teorinius pagrindus socialinei pagalbai, nukreiptai į tuos, kurie atsidūrė labai sudėtingose gyvenimiškose situacijose, dažnai neberanda jėgų įveikti problemų, nebeįstengia tapti savarankiškesni. Įgalinimo, kaip asmens galimybių ir stiprybių didinimo, o drauge atsakomybės už savo problemas skatinimo samprata, socialinio darbo profesionalams suteikia gaires ir viziją, į ką turėtų būti nukreiptos vertybės ir tikslai, susiejus juos su klientu ir jo problemine situacija (Petrauskaitė-Dusevičienė, Jasiukevičiūtė 2014). Daugelio autorių nuomone, įgalinimo metodai socialiniame darbe sudaro modernaus požiūrio į socialinio darbo praktiką esmę ir yra glaudžiai susiję su bendrųjų kompetencijų stiprinimu.

Kaip konkrečiai suprantamas įgalinimas? Kokiais įgalinimo veiksniais kasdieninėje socialinio darbo praktikoje turi vadovautis socialinis darbuotojas, kad įgalintų klientą? Kokius įgalinančiuosius metodus turėtų taikyti?

Straipsnio tikslas – pateikti įgalinimo sampratą socialinio darbo metodų perspektyvoje.

Straipsnio uždaviniai: aptarti įgalinimo sampratą; identifikuoti bei aptarti įgalinimo veiksmius pagrindiniuose socialinio darbo metoduose, išskiriant individualųjį įgalinimą, įgalinimą grupėje ir įgalinimą bendruomenėje.

ĮGALINIMO SAMPRATOS APTARIMAS

Pasaulyje įgalinimas gali būti kildinamas iš **sociologų**, mąstytojų galios sampratų ginčų, diskursų ir teorijų, nes dar XIX a. viduryje Karlas Marksas įvardijo galią kaip vienos klasės dominavimo prieš kitą ekonominę sąlygą, o M. Weberis 1966 m. galią išskyrė kaip pagrindinį visuomenėje egzistuojančios nelygybės veiksnį. Jis galią suprato kaip individo ar grupės galimybę įgyvendinti savo valią per kolektyvinį veiksmą, net esant kitų to veiksmo dalyvių politiniam pasipriešinimui. Vėliau šią galios sampratą perėmė T. Parsonsas. Jis teigė, kad galia – tai realus sistemos elemento sugebėjimas įgyvendinti savo interesus: pasiekti tikslus, kontroliuoti objektus ir daryti įtaką sistemai vykstantiems procesams, tačiau jis atskyrė galios ir valdžios sąvokas (Gečienė, 1999). Prancūzų sociologas P. Bourdieu savo teorijoje plačiai taiko galios sąvoką, atskleidamas ne tik jos politinį, ekonominį, bet ir kultūrinį aspektą per simbolinio kapitalo analizę. Šio sociologo teorijos šaknys glūdi M. Weberio, K. Markso ir E. Durkheimo idėjose, kurias P. Bourdieu savo veikaluose kombinuoja originaliu būdu (Gečienė 1999).

Edukologijos moksluose galios teorijos buvo plačiai analizuojamos M. Foucault, kur vienas iš pagrindinių akcentų – įvardijami galių santykiai. J. Ruškus, N. Mažeikienė ir kt. (2013) teigia, kad M. Foucault svarbu suprasti ne tik kaip veikia galia, bet kaip įmanoma jai pasipriešinti. Taigi individo viduje slypi ne tik gebėjimas paklusti ir save disciplinuoti; žmoguje slypi ir jo paties išsilaisvinimo šaltinis. Kontrolė ir laisvė, anot M. Foucault, tai esminės sąvokos, apibūdinančios galių santykių dualizmą.

Tačiau įgalinimo paradigmos teorinių prielaidų pradžia yra siejama su edukologų ir bendruomenės psichologų darbais (Gvaldaitė 2009; Motiečienė 2012), o įgalinimas edukacine prasme mokslinėje literatūroje plačiai aptariamas ne tik kaip tam tikrų galių perdavimas, bet taip pat kaip mokymo ir mokymosi įgalinimas, kadangi sąvoka galia yra apibrėžiama kaip galimybė daryti įtaką žmonėms, bendruomenėms, visuomenei, įvykiams, procesams, ir tuo pačiu metu diegti naujoves (Vizgirdaitė 2013). M. Jurevičienė, O. Šapelytė (2011) remiasi J. Biggso (1999) nuomone, kad mokymasis vyksta ne tada, kai individas gauna informacijos „porciją“, bet kai jis sąveikaudamas su pačia aplinka keičia savo supratimą ir šią supančią aplinką ima matyti kitokiu būdu. D. Lipinskienė (2002), antrindama R. Usheriui, J. Bryantui, R. Johnstonui (1997), teigia, kad žinios tampa galios priemone, kadangi leidžia pamatyti tiesą, koks yra pasaulis.

Daugelis autorių, savo darbuose nagrinėjančių įgalinimo sampratą, pabrėžia, kad ideologinės bei istorinės šios koncepcijos šaknys glūdi P. Freire'o (2000), Brazilijos pedagogo, veikaluose. Anot P. Freire'o (2000), įgalinimo teorijoje svarbiausias mokymosi tikslas – socialinė transformacija, kurios siekiant paneigiami tikrovę aiškinantys mitai, tai socialinis ugdymas, parengiantis žmonių grupes transformuoti realybę ir tapti savo istorijos subjektais. R. Glinskienė ir D. Lipinskienė (2004), besiremamos H. Giroux'u (1983), įgalinimo pagrindu laikė galimybę galvoti ir veikti kritiškai.

Įgalinimo koncepto kilmė socialiniame darbe siejama su socialiniais judėjimais JAV šešiasdešimtaisiais ir septyniasdešimtaisiais metais (moterų judėjimai, gėjų, žmonių su negalia, lygių galimybių judėjimai ir kt.). Įgalinimo idėja socialinio darbo praktikoje atsirado ne taip seniai, tačiau tampa vis labiau reikšminga ir svarbi įvairiose socialinio darbo srityse. I. Dirgėlienė (2010) pažymi, kad socialinio darbo kaip profesijos tapimo procese formuojasi kliento įgalinimo idėja

ir praktika bei praktikos koncepcija, atliepanti Lietuvos sociokultūrinę situaciją. Teoriniu ir praktiniu lygmenimis turtinamos socialinio darbo technologijos, aktualinama teorinių modelių, lemiančių filosofinę įgalinimo perspektyvą, reikšmė (Gvaldaitė, Švedaitė 2005).

ĮGALINIMAS SOCIALINIAME DARBE

Remiantis socialinio darbo metodų samprata, galima išskirti ir kalbėti apie individualų, grupinį bei bendruomeninį įgalinimą. Todėl toliau straipsnyje bus analizuojami ir identifikuojami įgalinimo veiksniai, išskiriami svarbūs principai bei ypatumai pagrindinių socialinio darbo metodų kontekste.

Individualus įgalinimas. Pagal J. Ruškų, N. Mažeikienę (2005), asmens įgalinimas reiškia, kad žmogus, nebegalintis, nebepajėgiantis pakeisti, pagerinti savo padėties, kam nors konkrečiais veiksmais padedant (tarpininkaujant) išplėtoja savyje esantį potencialą – pradeda vis labiau kontroliuoti, valdyti savo psichinę ir socialinę tikrovę. Svarbiausia mintis yra ta, kad įgalinimu suteikiama asmeniui savarankiškumo (valdyti padėtį, tobulinti savo kompetencijas ir pan.) pasiūlymą aplinkoje esančius išteklius. Skatinant asmens gebėjimą pačiam tvarkytis savo gyvenimą ir pajusti pasitikėjimą savimi, siekiama įtvirtinti didesnę atsparumą ir orientuojamasi į ilgalaikę perspektyvą, kad ilgainiui kliento stiprybės – vidiniai ir išoriniai ištekliai – nusvers, ir jis gebės savarankiškai spręsti iškilusias problemas (Johnson 2001; Petrauskaitė-Dusevičienė, Jasiukevičiūtė 2014). Įgalinimas, kaip teigia L. C. Johnsonas (2001), tai kaip pasirinkimo strategija – ne tik kliento gebėjimų skatinimas, bet ir motyvavimas, mokymas ir savęs vertinimo skatinimas, kad klientai patikėtų, jog yra kompetentingi, turi įgūdžių, reikalingų tartis su bendruomenės sistemomis, ir nusipelnę išteklių, būtinų jiems sveikai socialiai funkcionuoti.

Lietuvių kalbos žodynas (1993) nurodo žodžio „įgalinti“ reikšmę – tai „leisti“ kažką daryti. Vadinas, įgalinimas, vadovaujantis šia nuostata, reikštų leisti būti socialiai aktyviam, sugebėti savarankiškai ir kiek įmanoma efektyviau funkcionuoti socialinėje aplinkoje, galėti ir gebėti savarankiškai valdyti, spręsti problemines situacijas. Ir nors anglų kalba *empowerment* reiškia „skatinti galios įgijimą“, anot M. Zimmermano, geriausias būdas įveikti bejėgiškumo jausmus yra dalyvavimas veikloje, skirtoje tobulinti įgūdžius, skatinančius socialinius pokyčius. I. Le-liūgienės ir V. Baršauskienės (2002) įsitikinimu, įgalinimo terminas nusako žmogaus autonomiškumą ar jo dalyvavimą visuomenės plėtroje, kur įgalinimu siekiama individo ir aplinkos pusiausvyros. D. Gerulaitis, B. Gudiničius ir kt. (2011), cituodami J. Lordą, asmens įgalinimą traktuoja kaip besitęsiantį procesą, įtraukiantį asmenį į pozityvius pokyčius, susijusius su individo savigarpa, savivaizdžiu ir padedantį kurti bei plėtoti prasmingus socialinius ryšius (draugystė, formalus ir neformalus palaikymas). Socialiniai ryšiai sudaro socialinį tinklą – tai sistema žmonių (grupių, bendruomenių), su kuriais asmuo palaiko kokius nors ryšius (Ivanauskienė, Liobikaitė 2004). Čia aktualus socialinių ryšių trūkčiojimo vengimas, pasitikėjimas žmogumi ir lygiaverčiai visų santykiai, pagrįsti principu, kad kiekvienas bendruomenėje turi savo teises ir pareigas. M. Jurevičienė, O. Šapelytė (2011) atliepia: įgalinimo procese susiduria įgalintojas ir įgalinamasis prieš probleminę situaciją, kurią bandoma įveikti lygiavertiškos sąveikos, horizontalių santykių fone. Tai reiškia, kad labai svarbu bendrauti, dirbti, kurti tikint kitu asmeniu lygiavertiškoje aplinkoje.

Apibendrinus, galima sakyti, kad individualiu įgalinimu siekiama sumažinti žmogaus, atsidūrusio probleminėje situacijoje, bejėgiškumą, skatinama keistis ir keisti savo aplinką, kritiškai ir atsakingai mąstyti bei veikti, suteikiama pasirinkimo galimybių laisvė, reikiamos žinios, įgūdžiai, ištekliai, drauge skatinama prisiimti atsakomybę už savo poelgius ir gyvenimą. Vadinas, galima išskirti šiuos individualaus įgalinimo veiksnius: skatinimas, motyvavimas,

mokymas (ugdymas), savivertės kėlimas, individualūs, bendruomeniniai ir visuomeniniai ryšiai bei ištekliai. Šių veiksmų neįgyvendinsi ir neįveiksi per vieną dieną, tam reikalingas laikas, kad vyktų vyksmas – procesas reikalauja visokeriopų išteklių, asmeninių nuolatinių pastangų. Įgalinimo procesas atsiskleidžia palaipsniui ir yra glaudžiai susijęs su psichosocialinėmis žmogaus kategorijomis: savikontrolė, suvokta savikompentencija, savigarba, pasitikėjimu saviimi, savo stiprybių atpažinimu, kurios sudaro galimybę žmogui pasireikšti visuomenėje, gali atsirasti teigiamų pokyčių apsisprendimo, nepriklausomumo, sprendimų priėmimo – tai lyg individualus kelias, kuriame individo gebėjimai turi būti stiprinami visos bendruomenės pastangomis (Ruškus, Mažeikis 2007), nes kitaip procesas gali ir nesibaigti pozityviu rezultatu arba taip, kaip jį išivaizdavo ar suplanavo profesionalas (Gvaldaitė 2009).

Siekiant socialinio darbo veiklos efektyvumo, pozityvių socialinių pokyčių ir pasitelkiamų priemonių naujumo bei kokybės, būtina atkreipti dėmesį į įvairaus pobūdžio psichologines, fiziologines ir socialines problemas, svarbu ieškoti įvairių poveikio priemonių (Petrauskaitė-Dusevičienė, Jasiukevičiūtė 2014). Pavyzdžiui, į įgalinimą orientuota praktika gerina ir suteikia galimybes dalyviams plėtoti žinias bei įgūdžius, specialistus traktuoti kaip partnerius, o ne autoritarinius ekspertus (Gerulaitis, Gudiniavičius, Jurevičienė ir kt. 2011). Partnerystė yra kaip santykių siekiamybė (Jurevičienė, Šapelytė 2011). Vienas svarbiausių partnerystės aspektų yra suprasti, ką ir kiek visi įgalinimo proceso dalyviai turi bendra ir kiek jie turi perduoti vieni kitiems. I. Leliūgienė ir V. Baršauskienė (2002), besiremiamos C. Herber-Suffrin (1998), įgalinimą iliustruoja pasikeitimo žiniomis teorija, kurios pagrindas yra principas, kad kiekvienas individas turi kokių nors žinių, kurias galėtų perduoti kitiems. Ir tai turi būti skatinama atviru bendravimu, pagarba ir pasitikėjimu bendruomenėje. Taip žmonės gali kurti, bendrauti, socializuotis ir perduoti kitiems savo turimus išteklius. Veiksmingas, nuoširdus, skatinantis supratimą ir atvirumą bendravimas – labai svarbus veiksnys įgalinant klientą, kad būtų pasiekti įgalinimo proceso tikslai. Anot L. C. Johnsono (2001), darbuotojo ir kliento santykių pobūdis yra vienas iš pagrindinių veiksmų taikant įgalinimo metodą. Kadangi socialinis darbuotojas gali turėti įtakos klientui, jis turėtų elgtis labiau kaip kolega, o ne kaip nešališkas profesionalas. Būtina, kad socialinis darbuotojas pakeistų savo poziciją iš profesionalo į bendradarbio. Ir tik matydamas, kad darbuotojas juo pasitiki, supranta galįs padėti pakeisti netenkinamą situaciją, klientas pajunta savo vertę, tiki, kad gali prisidėti prie pokyčių įgyvendinimo.

D. D. Perkinsas, M. Zimmermanas (1995) pabrėžia, kad įgalinimu taip pat siekiama sumažinti kliento savęs kaltinimo (savigraužos) jausmą ir, kaip teigia P. Freire'as (2000), „svarbu pagelbėti sau, padėti stoti į sąmoningą kritišką akistatą su savo problemomis, padaryti, kad asmenų sveikimas priklausytų nuo jų pačių“. Taip pat klientui reikia padėti suprasti, kad problemos, su kuriomis jis susiduria, dažnai kyla dėl jo aplinkos sistemų funkcionavimo, todėl reikėtų paskatinti klientą prisiimti atsakomybę keičiant savo aplinką, kad ji nedarytų jam neigiamo poveikio. Darbuotojas skatina asmenį atrasti specifinių įgūdžių, reikalingų keičiant aplinką, o svarbiausia – prisiimti pagrindinę atsakomybę pačiam už save, už savo veiksmus, kitaip gali sustiprėti asmeninio nepajėgumo / negalėjimo jausmas. Pats įgalinimas prasideda, kai klientai patys apibrėžia savo poreikius ir siekius, patys, o ne specialistai, priima sprendimus ir dėl jų prisiima atsakomybę (Ruškus 2007). Anot J. Ruškaus, N. Mažeikio (2007), tai procesas, kai yra mažinamas specialistų dominavimas ir gyvenimo kontrolės galios perduodamos patiems individams didinant jų pasirinkimo galimybes ir apsisprendimą. Tai dar vienas veiksnys įgalinimo procese.

A. Kiaunytė, D. Puidokienė (2011), cituodamos E. van Deurzen (2002), mano, kad pagalbą teikiančio asmens tikslas turėtų būti toks: padėti klientui atsistoti ant kojų „atrandant savo gravitacijos centrą pasaulyje“, o ne įgalinant jį ar ją „remtis į kitus“. Todėl darbuotojo

ir kliento abipusėje sąveikoje dėmesys turi būti sutelktas į dialogiškų santykių kūrimą. J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Naujanienė ir kt. (2013) akcentuoja, kad įgalinimo proceso šerdis, įgalinimo ideologijos, veiklų ir metodų principas – dialogas. Autorių teigimu – tai kalbėjimas tiesa pasitikėjimo atmosferoje tarp pagalbą teikiančiojo ir ją gaunančio asmens. Socialinio darbo praktikoje žmogiškojo dialogo būtinybę, kaip esminę ir veiksmingiausią žmonių bendravimo formą, teikiančią gyvybiškumo bei skatinančią bendro darbo procesą, akcentavo ir L. C. Johnsonas (2001). Dialogiško proceso įtraukimas į socialinio darbo praktiką su grupėmis, šeimomis, organizacijomis ir bendruomenėmis teikia stiprų postūmį ateities socialinio darbo plėtrai. Dialogą, kaip skatinantį kritinį mąstymą ugdymo procese, pažymi P. Freire'as (2000). Jo nuomone, dialogu stengiamasi pažinti, bet ne perduoti žinias, ir būtent dialogas padeda žmonėms pasiekti savo žmogiškąjį reikšmingumą, keisti ar perkurti pasaulį jį įvardijant. Pasak P. Freire'o, individas gali plėtoti kritinę sąmonę vesdamas dialogą ir komunuodamas, nes dialogas ir reflektavimas sudaro prielaidas įvardyti asmenines patirtis ir jas konceptualizuoti.

Vadinasi, įgalinimo turinį apibūdina prasmingi socialiniai ryšiai, pasikeitimas žiniomis, darbuotojo ir kliento nuoširdus bendravimas, dialogas bei partnerystė, paremta pagarba, tolerancija, nuoširdumu, disciplinuoatumu ir atsakomybe. Tai vieni iš pagrindinių įgalinimo koncepcijos veiksnių ir nuolatinė siekiamybė kuriant optimalius socialinius santykius, siekiant pozityvesnių rezultatų. Analizuojant įgalinimą, svarbios kiekvieno žmogaus asmeninės istorijos, taip pat ir žmonėms bendros aktualios temos.

Įgalinimas grupinio socialinio darbo perspektyvoje. Galime analizuoti savivalbos (tarpusavio pagalbos) grupes ir jų reikšmę įgalinimo procese. Asmens įgalinimo teorija taikoma Vakarų šalyse plėtojant ir struktūrinant pagalbą socialinės atskirties grupei priklausantiems asmenims. Pasak L. C. Johnsono (2001), grupės, ypač tarpusavio pagalbos, yra labai svarbus įgalinimo veiksnys. Pagalbos sau grupė – tai savanoriškas susivienijimas neprofesionalų, kurie turi bendrų poreikių ir problemų, nuolat susitinka, kad padėtų vieni kitiems ir apsiukeistų informacija, reikalinga sprendžiant problemas (Leliūgienė 1997). J. Ruškus, N. Mažeikienė ir kt. (2013) (cit. E. Sadaną 2004), išskiria grupę kaip svarbią įgalinimo priemonę. Grupė – puiki kritinio sąmoningumo skatinimo, savitarpio pagalbos priemonė. Bendruomenė moko žmones priimti sprendimus grupėje, spręsti bendras problemas, mobilizuoti resursus bendram gėriui pasiekti. Žmonės patys kartu formuluoja ir išsikelia tikslus, renkasi priemones jiems pasiekti, vertina rezultatus. L. C. Johnsonas (2001) pažymi, kad žmonėms, kurie jaučiasi bejėgiai, susidūrę su nauja situacija ar problema, gali padėti kiti, turintys patirties ar galintys prisitaikyti prie situacijos. Pastarieji jaučiasi laimingi, galėdami padėti kitiems žmonėms ir matydami, kaip pastarieji greičiau grįžta prie savarankiško funkcionavimo. Įgalinimas gilina gebėjimą pasitikėti savimi ir konstruktyvia kitų žmonių potencialą. Įgalinimo jausmas padeda žmogui priimti ir netgi pagreitinti pokyčius (Jasiūnienė 2012).

J. Ruškus, N. Mažeikienė (2005) pabrėžia, kad būtina nukreipti pastangas ir įgyvendinti subsidiarumo principą grupėje, nes, pasak D. Petružytės ir kt. (2004), vadovaudamasis subsidiarumo principu, socialinis darbuotojas turėtų daug dėmesio skirti savivalbos grupėms: padėti joms kurtis, tarpininkauti į jas siunčiant reikiamus asmenis, palaikyti juos savivalbos grupėse ir stiprinti jų gebėjimus. Svarba tokiai socialinio darbo formai suteikiama dėl nuostatos, kad socialinis darbuotojas nėra vienintelis, kuris viską žino. Šiandien subsidiarumo principas plačiai taikomas daugelyje sričių (vadyboje, švietimo sistemoje, politikoje, teisės, ekonomikos srityse ir pan.). Jis vadinamas visuotiniu principu, tinkančiu visoms socialinio gyvenimo formoms. Subsidiarumas išreiškia paprastą, bet esminę idėją (Petružytė, Girdzijauskienė, Gvaldaite

2004): kiekvienas asmuo arba organizacija, turinti didesnę galią, turi padėti silpnesniam taip, kad neužgožtų jo laisvės ir skatintų jo savarankiškumą. Pagal pagrindinę subsidiarumo idėją, sprendžiant socialines problemas, valstybė turi sudaryti sąlygas kiekvienam individui padėti sau pačiam ir, tik išbandęs visus individualius pagalbos šaltinius, žmogus turi tikėtis paramos iš artimiausių socialinėje aplinkoje esančių grupių bei organizacijų (Dirgelienė, Kiaunytė 2005). Daugelis mokslininkų mano, kad subsidiarumo principo taikymas užtikrina demokratijos įgyvendinimą, ugdo pilietinę visuomenę, neleidžia susikurti aprūpinimo mentalitetui, priešingai, skatina iniciatyvumą, savarankiškumą, atsakomybę, įgalina visuomenę. Būtent asmenų savarankiškumo, nepriklausomybės stiprinimas, socialumas, kurį mini autoriai, ir yra subsidiarumo principo pamatas, svarbu suvokti šį principą socialinio darbo kontekste kaip privalomą įgalinimo veiksnį.

Kitas labai svarbus įgalinimo veiksnys – sąmoningumo didinimas. Dalyvavimas grupėje gali skatinti geresnę savęs vertinimą (Ivanauskienė, Liobikaitė 2004), o grupė yra labai didelė ir galinga jėga, skatinanti sąmoningumą, kai klientui teikiama informacija apie situacijos prigimtį, įvairių aplinkos jėgų funkcionavimą, apie šių jėgų poveikį klientui (Johnson 2001). Sąmoningumo fenomenas dažniausiai siejamas su (jau minėtu) brazilų edukologu P. Freire'u, kuris vartoja įsisažmoninimo arba kritinio sąmoningumo terminą asmeninės paradigmos transformacijai apibūdinti, tikrovei, kurią drauge su kitais turi pertvarkyti, konstruoti. Pagal P. Freire'ą (2000), sąmoningumas reiškia mokymąsi suvokti socialinius, politinius ir ekonominius prieštaravimus, engimo santykius ir imtis veiksmų prieš engiančios tikrovės elementus. Kiti autoriai sąmoningumą taip pat sieja su esamos nepatenkinamos tikrovės suvokimu, veda link transformuojančių pokyčių ir tolimesnio asmens tobulėjimo, saviugdos. J. Ruškus, N. Mažeikienė ir kt. (2013) (cit. Sakamoto, Pitner 2005) kritinį sąmoningumą laiko nuolatiniu reflektavimu ir nagrinėjimu, kaip mūsų pačių šališkumai, įsitikinimai, kultūrinė pasaulėžiūra lemia mūsų suvokiamus skirtumus ir galių dinamiką socialinio neteisingumo kontekste. Autoriai kritinį sąmoningumą apibūdina kaip savo pačių patiriamų engėjiškų struktūrų suvokimą. Tačiau daugelis kritinės teorijos analitikų optimistiškai vertina sąmonės stiprinimą, siekiant paveikti, transformuoti realybę, ir tai reiškia, kad sąmoningumą reikia sustiprinti vertybėmis, tokiomis kaip individuali atsakomybė, įsipareigojimas pačiam svarstyti, analizuoti, vertinti, priimti ar atmesti tam tikrų reiškinių esmę, nuspręsti, kuo vadovaudamiesi formuos savo požiūrį bei veiksmus ateityje. Mokslininkų teigimu, sąmoningumo didinimas yra vienas svarbiausių asmeninio bei socialinio funkcionavimo ir pasiekimų rodiklių, padedančių prognozuoti žmogaus darbo našumą, ilgalaikės darbinės karjeros perspektyvas, kolegiskumą, stabilumą šeimoje, gyvenimo būdo elgseną, gyvenimo kokybę ir trukmę, net valgymo įpročius (Roberts ir kt. 2004 iš Kolbergytė, Indrašienė 2012). Taip pat kritiškai mąstantis ir dirbantis socialinis darbuotojas siekia didinti klientų sąmoningumą, padeda jiems pamatyti problemų priežastis, kurios yra susijusios ne su klientų asmenybėmis, tačiau su neteisingomis socialinėmis struktūromis (Healy 2005 iš Motiečienė 2012).

Čia labai svarbus tampa bendruomeninis socialinis darbas. Bendruomeninio socialinio darbo perspektyva – įgalinti individą, kad jis socialinėje erdvėje pilnavertiškai dalyvautų bendruomenės gyvenime ir pasijustų turintis pilietines teises bei pareigas (Leliūgienė, Baršauskienė 2002). Daugelio autorių atlikti moksliniai tyrimai patvirtina, kad netgi sergantys šizofrenija arba alkoholizmu geriau funkcionuoja bendruomenėje: tie, kuriuos sieja palaikantys ryšiai, ilgiau jaučia gydymo rezultatus, mažiau atsinaujina ligos ir rečiau guldomi į ligoninę. Ir priešingai, socialiai izoliuoti arba gaunantys nepakankamą socialinę paramą individai, susidūrę su problemomis, rečiau imasi aktyvių veiksmų joms spręsti. Socialiniai ryšiai, stiprinantys socialinį tinklą, parodo socialinius išteklius, esančius bendruomenėje ir galinčius suteikti paramą krizės atveju.

Manoma, kad socialinis įsitvirtinimas siejasi su paties žmogaus supratimu, kad jis priklauso bendruomenei, o tai sumažina susvetimėjimą ir socialinę izoliaciją (Ivanauskienė, Liobikaitė 2004). Autoriai siūlo skatinti ir paremti jau egzistuojančius socialinius ryšius, padėti individui užmegzti naujus ryšius tam tikrose užimtumo, tobulinimosi, mokymosi, lankymo arba paramos grupėse (Juodraitis, Račkauskienė 2008).

Bendruomeninio socialinio darbo metodą aiškiau suprasti padeda trys teoriniai aspektai: individo įgalinimas sociume, ryšių palaikymas, žmonių bendravimas veikiant (Leliūgienė, Baršauskienė 2002). L. C. Johnsonas (2001) pabrėžia, kad socialiniai darbuotojai turi kreipti išskirtinį dėmesį į bendruomenėje egzistuojančių veiksnių įvairovę, nes labai svarbu pažinti rasinę ir etninę bendruomenės sudėtį. Kiekvienai bendruomenei būdingi skirtingi fiziniai, geografiniai ir teritoriniai apribojimai, kurie nusako tam tikrą bendrumą ir išskirtinumą; bendruomenė pasižymi socialiniu ir kultūriniu bendrumu, susitarimu, savitarpio pagalba ar kitomis bendruomeninio elgesio ir tarpusavio sąveikos formomis (Večkienė, Večkys 2003). Vadinasi, bendruomenė yra socialinė sistema. Ji turi struktūrą, funkcionavimo būdą ir istoriją. Ji turi energijos, organizaciją arba organizacijas. Ir šio pagalbos sistemos funkcionavimo negalima perprasti atsiribojus nuo aplinkos, kurioje ji funkcionuoja, nuo bendruomenės (Johnson 2001). Todėl socialiniams darbuotojams turi būti svarbios bendruomenės, besirūpinančios socialiai pažeistais asmenimis ir vienijančios žmones, kurie teikia pagalbą. Tai socialinis tinklas, pabrėžiantis lygias galimybes ir socialinio teisingumo siekimą, kuris įmanomas perskirstant įgaliojimus (Večkienė, Večkys 2003).

Galime apibendrinti, kad įgalinimo koncepcija daugiareikšmė, daugialypė, multidisciplininė, paremta vertybėmis, siekiamybėmis ir pasitikėjimu. Įgalinimas apima asmeninį įgalinimą, pasitikėjimo savimi suteikimą, individualią atsakomybę, savarankišką sprendimų priėmimą ir tikėjimo galėjimu efektyviai veikti jausmą, ugdymą bei sąmoningumo skatinimą, sanglaudos, ryšio stiprinimą, socialinių pokyčių transformavimą. Įgalinimo procesas, apibūdinamas kaip asmenų kompetencijų ir vidaus galių suaktyvinimas, siekiant teigiamų pokyčių gyvenime, yra veiksmingas socialinės pagalbos modelis, pasireiškiantis per individualaus ir bendruomeninio darbo su asmeniu dimensijas (Gvaldaitė 2009). Įgalinančios socialinės paslaugos kaip fenomenas yra projekcija įvairių socialinės gerovės idealų, vertybinių nuostatų konkurencijos ir dialogo visuma. Remiantis įgalinimo paradigma, socialinių paslaugų gavėjai turi žinoti, tikėti, galintys lemti tam tikrą pasirinkimą, ir naudotis siūlomomis galimybėmis, siekdami teigiamo jų aplinkos pokyčio. Socialinių paslaugų teikimo tikslas suvokiamas kaip socialinių paslaugų teikėjo pagalba gavėjui sprendžiant patiriamas socialines problemas pagal socialinių paslaugų teikimo ir įgyvendinimo principus (Žalimienė 2006). Anot R. Motiečienės (2012), įgalinimas apima ne tik individualų mikrolygmenį, bet daro ir grupinį, bendruomeninį bei politinį poveikį, besiskverbdamas į įvairias grupes, bendruomeninius veiksmus, todėl socialinis darbas, kaip profesija, tampa įgalinimo įrankiu visuomenėje, o socialinis darbuotojas – meistras, kuris tą įrankį profesionaliai naudoja.

IŠVADOS

Apžvelgus daugelio autorių nuomones bei įsitikinimus, sujungus mokslinius diskursus, matyti, kad įgalinimas – labai platus, daugiadimensinis, multidisciplininis reiškinys, kuriame persipina įvairių sričių mokslininkų išvalgos, tyrimai bei analizės, gilinantys (šiandien atrodantį neišsemiamą) įgalinimo reiškinį, tačiau pakankamai aktualų mokslinė ir praktine prasme.

Individualiu įgalinimu suteikiama asmeniui savarankiškumo skatinant individo gebėjimą pačiam tvarkytis savo gyvenimą ir pajusti pasitikėjimą savimi, pasitelkus aplinkoje esančius išteklius; siekiama įtvirtinti didesnį asmens atsparumą ir orientuojamasi į ilgalaikę

perspektyvą; skatinama būti socialiai aktyviam bei savarankiškai ir kiek įmanoma efektyviau funkcionuoti socialinėje aplinkoje išlaikant individo ir aplinkos pusiausvyrą.

Grupinio socialinio darbo įgalinimu skatinama ugdyti kritinį sąmoningumą, taikyti subsidiarumo principą, naudoti savitarpio pagalbos priemonės, leidžiančias žmonėms priimti sprendimus grupėje, spręsti bendras problemas, mobilizuoti resursus bendram gėriui pasiekti, patiems kartu formuluojant ir išsikeliant tikslus, renkantis priemones šiems tikslams pasiekti, vertinant rezultatus.

Žmonių dalyvavimas grupėse ir organizacijose sutvirtina tiek individualų, tiek bendruomeninį įgalinimą, o svarbiausia, realizuoja keletą aktualių visuomenei įgalinimo strategijos veiksnių – tarpusavio pagalbą, motyvavimą, socialinės kompetencijos ir savivertės stiprinimą, socialinių įgūdžių ugdymą, socialinės paramos tinklo kūrimą ir emocinį priėmimą. Reikia skatinti ir paremti bendruomenes, įgalinančias individą socialinėje erdvėje jaustis taip, kad jis galėtų pilnavertiškai dalyvauti bendruomenės, visuomenės gyvenime ir pasijustų turintis pilietines teises bei pareigas.

Gauta 2015 02 12

Priimta 2015 05 25

Literatūra

1. Česnavičius, A.; Dargytė-Burokienė, A.; Gečienė, I.; Gudaitienė, I.; Paluckienė, J.; Taljūnaitė, M. 1999. *Socialinis struktūrinimasis ir jo pažinimas*: monografija. Vilnius: LFSI.
2. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 1993. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
3. Dirgelienė, I. 2010. „Edukaciniai aspektai socialiniame darbe: bendruomeninio įgalinimo patirtis“, *Acta Paedagogica Vilnensia* 25. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/Berzas/Downloads/CEEOL%20Article%20(1).PDF (žiūrėta 2014 05 20).
4. Dirgelienė, I.; Kiaunytė, A. 2005. „Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste“, *Acta Paedagogica Vilnensia* 15. Prieiga per internetą: http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/15/240-254.pdf (žiūrėta 2014 05 21).
5. Dvarionas, D.; Motiečienė, R.; Ruškus, J. ir kt. 2014. „Įgalinančių socialinių paslaugų modelis socialinės gerovės politikos kontekste“, *Filosofija. Sociologija* 25(2). Prieiga per internetą: file:///C:/Users/Berzas/Documents/2014%20m%20įgalinanciu%20soc%20pasl%20MODELIS.pdf (žiūrėta 2014 m. rugsėjo 4 d.).
6. Freire, P. 2000. *Kritinės sąmonės ugdymas*. Vilnius: Tyto alba.
7. Gerulaitis, D.; Gudiničiū, B.; Jurevičienė, M. ir kt. 2011. „Neįgalųjų sveikatinimo lūkesčių tenkinimas NVO veiklose“, *Sveikatos mokslai* 1(71): 3837–3842.
8. Gvaldaitė, L. 2009. *Įgalinimas socialiniame darbe*. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367169833563/DS.002.0.01.ARTIC> (žiūrėta 2014 03 09).
9. Gvaldaitė, L.; Švedaitė, B. 2005. *Socialinio darbo metodai*. Vilnius: SDRC.
10. Jasiūnienė, D. 2012. *Įgalinančios socialinių paslaugų organizacijos konstravimas*. Kaunas. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120626_104450-48716/DS.005.0.01.ETD (žiūrėta 2014 06 18).
11. Johnson, L. C. 2001. *Socialinio darbo praktika*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
12. Juodraitis, A.; Račkauskienė, R. 2008. „Prielaidos socialinei pagalbai teikti alkoholinės priklausomybės situacijoje“, *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2(18). Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367164694985/DS.002.0.01.ARTIC> (žiūrėta 2014 04 10).
13. Jurevičienė, M.; Šapelytė, O. 2011. „Įgalinančios edukacinės aplinkos kūrimas vidutinį intelekto sutrikimą turinčio ugdytinio socialinių įgūdžių ugdymo(si) procese“, *Profesinės studijos: teorija ir praktika* 8. Prieiga per internetą: <http://pstp.svako.lt/ps08/p175-186.PDF> (žiūrėta 2014 05 15).
14. Ivanauskienė, V.; Liobikaitė, Ž. 2004. „Praktinis įgalinimo strategijų taikymas dirbant su moterimi – motina ‘Šeimos užuovėjos programoje‘“, *Socialinis darbas* 3(2). Prieiga per internetą: [http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_3\(2\).pdf#page=24](http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_3(2).pdf#page=24) [žiūrėta 2015 05 05].
15. Išoraitė, M. 2007. *Socialinių paslaugų administravimas*: mokomasis leidinys. Vilnius: Saulelė.
16. Kiaunytė, A.; Puidokienė, D. 2011. „Dialogas kaip ugdomasis susitikimas socialinio darbo kon-

- tekste“, *Acta paedagogica Vilnensia* 27. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/Berzas/Downloads/CEEOL%20Article%20(24).PDF (žiūrėta 2014 06 17).
17. Kolbergytė, A.; Indrašiėnė, V. 2012. „Sąmoningumo ugdymo akcentai: požiūriai ir interpretacijos“, *Socialinis darbas* 11(2). Prieiga per internetą: file:///C:/Users/Berzas/Downloads/CEEOL%20Article%20(22).PDF (žiūrėta 2014 05 20).
18. Leliūgienė, I.; Baršauskienė, V. 2002. „Bendruomeninio ugdymo metodai ir principai: užsienio šalių mokslininkų požiūris“, *Specialusis ugdymas* 2(7). Prieiga per internetą: <http://archive.minfolit.lt/arch/9501/9876.pdf> (žiūrėta 2014 06 16).
19. Lipinskienė, D. 2002. *Edukacinė studentų įgalinanti studijuoti aplinka*: daktaro disertacija. Kaunas. Prieiga per internetą: http://info.smf.ktu.lt/edukin/failai/disertacijos/lipinskienes_disertacija.pdf (žiūrėta 2014 05 20).
20. Motiečienė, R. 2007. „Įgalinančių socialinių paslaugų konceptualizavimas socialinio darbo su šeima praktikoje“, *Socialinis darbas: patirtis ir metodai* 10(2).
21. Petrauskaitė-Dusevičienė, R.; Jasiukevičiūtė, T. 2014. „Muzikos terapijos metodų elementų taikymas socialiniame darbe: specialistų požiūris ir patirtys“, *Socialinio darbo metodai*. Prieiga per internetą: <http://www.vu.lt/leidyba/dokumentai/zurnalai/STEPP/STEPP%202014%208/51-61.pdf> (žiūrėta 2014 06 15).
22. Petružytė, D.; Girdzijauskienė, S.; Gvaldaitė, L. 2004. „Subsidiarumo principas socialiniam darbuotojui sąveikaujant su klientu“, *Socialinis darbas* 3(2). Prieiga per internetą: [http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_3\(2\).pdf#page=24](http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_3(2).pdf#page=24) (žiūrėta 2014 05 20).
23. Perkins, D. D.; Zimmerman, M. 1995. “Empowerment Theory”, *American Journal of Community Psychology* 23(5).
24. Ruškus, J.; Mažeikienė, N.; Naujanienė, R. ir kt. 2013. „Įgalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste“, *Socialinis darbas: patirtis ir metodai* 12(2). Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001:J.04~2013~ISSN_2029-0470.N_12_2.PG_9-43 (žiūrėta 2014 09 06).
25. Ruškus, J.; Mažeikienė, N. 2005. „Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų reabilitacija ir reintegracija Lietuvoje: padėties analizė ir galimybių modeliavimas“, *Socialinis darbas* 4(2). Internetinė prieiga: [http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4\(2\)_tirazui.pdf#page=100](http://www3.mruni.eu/padaliniai/leidyba/Socialinis%20darbas/social_4(2)_tirazui.pdf#page=100) (žiūrėta 2014 05 19).
26. Sutton, C. 1999. *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
27. Večkienė, N.; Veckys, V. 2003. „Socialinis darbas ir reabilitacija bendruomenėje“, *Sveikatos mokslai* 1(24). Prieiga per internetą: http://www.e-library.lt/resursai/Ziniasklaida/SAM/Sveikatos%20mokslai/sm_2003_01.pdf#page=14 (žiūrėta 2015 01 06).
28. Vizgirdaitė, J. 2013. *Studentų mokymosi bendradarbiaujant universitetinėse studijose edukacinis įgalinimas*: daktaro disertacijos santrauka. Kaunas. Prieiga per internetą: http://ktu.edu/sites/default/files/santrauka_11.pdf (žiūrėta 2014 05 17).
29. Žalimienė, L.; Skučienė, D.; Junevičienė, J.; Gataūlinas, A. 2013. *Profesinė gerovė socialinio darbo paslaugų sektoriuje Lietuvoje*: monografija. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

MILDA VENCLOVIENĖ

The concept of empowerment and social factors in the working methods of perspective

Summary

The article contains the origins of the concept of empowerment, the empowerment concept in the science of education and social work. Empowerment factors are discussed and various features of empowerment are analyzed in the context of social work methods.

Key words: empowerment, empowerment factors, social work methods